
Τι συγκροτεί τις κοινωνικές τάξεις;

του Ηλία Ιωακείμογλου

1. Ένας δύσκολος έρωτας: Η Αριστερά και ο κόσμος της εργασίας

Η σχέση των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς με τους εργαζόμενους είναι σχέση εξωτερική, δεν είναι σχέση οργανική. Σχέση εξωτερική επειδή οι πολιτικές οργανώσεις της Αριστεράς φαντάζονται πως η εργατική τάξη είναι ήδη συγκροτημένη και ότι η απουσία της από την πολιτική σκηνή, όπως εξάλλου και η ιδεολογική της απάθεια, οφείλονται σε ένα «έλλειμμα συνείδησης». Στην φαντασία των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς, η εργατική τάξη είναι ένας «κοιμώμενος γίγαντας» του οποίου η αφύπνιση εκκρεμεί. Αναλαμβάνουν λοιπόν, οι οργανώσεις της Αριστεράς, να μεταγγίσουν στις εργαζόμενες μάζες την ταξική συνείδηση που τους λείπει. Να εκφέρουν, επομένως, το «σωστό σύνθημα», να εκπονήσουν το «σωστό πρόγραμμα», να εφεύρουν το κατάλληλο «έναυσμα» που θα αφυπνίσει το ταξικό ένστικτο και θα το μετατρέψει σε ταξική συνείδηση. Από την ίδια αντίληψη των πραγμάτων απορρέει με φυσικό τρόπο και το σύνολο των δράσεων που αναλαμβάνουν οι εν λόγω οργανώσεις: τηλεοπτικές εμφανίσεις, διαφώτιση, αφισκοκόλληση, έκδοση αμέτρητων εφημερίδων και περιοδικών¹, εξόρμηση για πώληση εντύπων και διανομή προκηρύξεων, διαλέξεις και μαθήματα, διαδηλώσεις... Αυτή η εξωτερική σχέση των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς με τον κόσμο της εργασίας, όσο και αν περνάει απαρατήρητη χάρη στην δύναμη της συνήθειας, σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται έκδηλη. Παράδειγμα: η διαμόρφωση νέων μερίδων εργαζομένων φτωχών (working poor) σε δυναμικούς κλάδους της καπιταλιστικής παραγωγής υπηρεσιών, παραμένει διαδικασία την οποία οι οργανωμένες δυνάμεις της Αριστεράς παρακολουθούν έξωθεν ως θεατές, Αντί να αποκτήσουν οργανική σχέση με τις νέες κοινωνικές και επαγγελματικές κατηγορίες που αναδύονται, δηλαδή να ασχοληθούν με τον μετασχηματισμό του υπαρκτού αισθήματος ατομικής αδικίας σε μια κοινή αντίληψη περί συλλογικού ταξικού συμφέροντος, να αναλάβουν την θεωρητική δουλειά που συμβάλει σε αυτόν το μετασχηματισμό, να συμβάλουν στην συγκρότηση συλλογικών ταξικών ταυτοτήτων και στην ενεργοποίησή τους, στην δημιουργία συνθηκών για την ανάδειξη φυσικών πρωτοποριών στους χώρους εργασίας, περιορίζονται στην «προπαγάνδισή των ορθών θέσεων» της μιας

¹ Κάθε οργάνωση, μικρή ή μεγάλη χρειάζεται το δικό της έντυπο –κι' αν είναι δύο ακόμη καλύτερα. Θα είχε ενδιαφέρον να μελετήσει κάποιος πόσοι τόννοι εντύπου υλικού σαπίζουν στις αποθήκες της Αριστεράς.

ή της άλλης οργανωμένης πολιτικής δύναμης –στάση που δεν μας γλιτώνει από την οδυνηρή σύγκριση με τις παρα-θρησκευτικές οργανώσεις.

Κι' έτσι, η ιστορία συνεχίζεται από ήττα σε ήττα όταν οι αντικειμενικές συνθήκες είναι δυσμενείς και με ισχνές νίκες όταν οι αντικειμενικές συνθήκες θα δικαιολογούσαν την εκθετική άνοδο των κινημάτων.

Το φρούτο είναι σάπιο στον πυρήνα του: στην αντίληψη των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς για τις εργαζόμενες τάξεις. Η εργατική τάξη δεν είναι ένας «κοιμώμενος γίγαντας» με «έλλειμμα συνείδησης». Υπάρχουν επαγγελματικές κατηγορίες, κοινωνικές ομάδες, υπάρχουν οι μάζες των εργαζομένων, υπάρχει η ατομική δυσaréσκεια και το ταξικό ένστικτο που οδηγεί σε ατομικές πράξεις αντίστασης στις αδικίες και στις βαρβαρότητες του καπιταλισμού.

Συνιστούν όμως όλα αυτά την εργατική τάξη; Αυτό το άρθρο υποστηρίζει πως η εργατική τάξη καθεαυτή δεν υπάρχει –διότι όπως και ο Θεός δεν αφήνει πίσω της κανένα ίχνος. Η εργατική τάξη υπάρχει μόνον όταν αφήνει τα ίχνη της εκεί που την περιμένουμε, δηλαδή μέσα στην Ιστορία, μέσα στην α-

ντίθεσή της με το Κεφάλαιο, όταν οργανώνεται σε συλλογικές ταυτότητες, σε συλλογικότητες που μάχονται ενάντια στο Κεφάλαιο και το Κράτος του. Η αστική τάξη και η εργατική τάξη δεν υπάρχουν σαν δύο ποδοσφαιρικές ομάδες ήδη πριν να αρχίσει ο αγώνας². Υπάρχουν μόνον μέσα στον ανταγωνισμό τους. Οι ταξικοί αγώνες συνιστούν την διαίρεση σε τάξεις, αυτοί συγκροτούν τις τάξεις, αυτοί και τις αποδιαρθρώνουν στα συστατικά τους μέρη, δηλαδή σε μεμονωμένα άτομα, σε κοινωνικές ομάδες, επαγγελματικές κατηγορίες...

² Η μεταφορά ανήκει στον Λουί Αλτουσέρ, *Απάντηση στον Τζων Λιούις* (1973, 1977 για την ελληνική έκδοση), *Θεμέλιο*

2. Ο αμφίσημος ορισμός του Καρλ Μαρξ

Ο άμεσος σκοπός των κομμουνιστών είναι (...) η συγκρότηση του προλεταριάτου σε τάξη, έγραφε ο Καρλ Μαρξ στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο³. Μα τι εννοεί; Γενιές ολόκληρες αριστερών, σοσιαλιστών και κομμουνιστών γαλουχήθηκαν με την ιδέα ότι η εργατική τάξη υπάρχει **καθεαυτή**, με άλλα λόγια ότι η ύπαρξή της προκύπτει από τις δομές του κοινωνικού συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, ότι οι τάξεις παράγονται αυτομάτως από τον Κεφαλαιοκρατικό Τρόπο Παραγωγής και από το αστικό Κράτος ως «κοινωνικοί ρόλοι», ως θέσεις, τις οποίες καταλαμβάνουν τα άτομα (απλοί φορείς κοινωνικών σχέσεων), τα οποία και τελικά ομαδοποιούνται σε κοινωνικές τάξεις. Μήπως δεν το λέει και ο ίδιος ο Λένιν; «Αποκαλούμε τάξεις, μεγάλες ομάδες ανθρώπων που διακρίνονται από την θέση τους σε ένα ιστορικά διαμορφωμένο σύστημα κοινωνικής παραγωγής, από την σχέση τους (που τις περισσότερες φορές καθορίζεται και επικυρώνεται από τους νόμους) ως προς τα μέσα παραγωγής, από τον ρόλο τους στην κοινωνική οργάνωση της εργασίας, επομένως, από τους τρόπους με τους οποίους έχουν ιδιοποιηθεί το μερίδιο του κοινωνικού πλούτου που έχουν στην διάθεσή τους»⁴. Αυτός ο ορισμός του Λένιν φέρει, επιπλέον, το κύρος των αναφορών στον Καρλ Μαρξ, στο έργο του οποίου πράγματι υπάρχουν όλες οι προϋποθέσεις για να προκύψει ο ορισμός του Λένιν. Με αυτά τα δεδομένα, η εργατική τάξη υπάρχει ως **τάξη καθεαυτή**, ως θέσεις και ρόλοι που προκύπτουν από το σύστημα κοινωνικής παραγωγής. Τι εννοεί, επομένως, ο Μαρξ όταν αναφέρεται στην συγκρότηση του προλεταριάτου σε τάξη; Εννοεί συγκρότηση του προλεταριάτου σε τάξη **δι' εαυτήν**, απαντάει η θεωρητική παράδοση της Αριστεράς. Τάξη δι' εαυτήν σημαίνει τάξη για τον εαυτό της, τάξη που έχει συνείδηση του εαυτού της, άρα της θέσης της και του ρόλου της στην κοινωνική παραγωγή, τάξη που γίνεται πρόσωπο, ή ακόμη καλύτερα Υποκείμενο. Αυτό που χωρίζει λοιπόν την τάξη καθεαυτή από την τάξη δι' εαυτήν είναι η συνείδηση. Η διάκριση σε τάξη καθεαυτή και τάξη δι' εαυτήν ανήκει στον ίδιο τον Καρλ Μαρξ (1847)⁵ και αν την δεχθούμε θα πρέπει να εννοήσουμε ότι η αινιγματική φράση του Μανιφέστου περί «συγκρότησης του προλεταριάτου σε τάξη» αναφέρεται απλώς στην μετατροπή του προλεταριάτου από τάξη καθεαυτή σε τάξη δι' εαυτήν, σε τάξη που έχει συνείδηση του εαυτού της, δηλαδή του κοινωνικού της ρόλου.

Αυτό όμως θα μας έφερνε αντιμέτωπους με νέες δυσκολίες:

³ Καρλ Μαρξ & Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, εκδόσεις Ερατώ, 1997, σελ. 50. Στην παλαιότερη έκδοση των εκδόσεων Θεμέλιο, αναφέρεται «η διαμόρφωση του προλεταριάτου σε τάξη».

⁴ Lenine, *La Grande Initiative*, juin 1919, tome 29, p425

⁵ *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* (1847)

Καταρχήν, σύσσωμη η μαρξιστική παράδοση –σε όλες της τις αποχρώσεις και τα ρεύματα που την αποτελούσαν– δεν δέχθηκε ποτέ ότι οι μικροαστοί συγκροτούν κοινωνική τάξη, με βάση το κριτήριο ότι δεν είναι αρκετά ενοποιημένοι ώστε να θεωρηθούν ενιαία δύναμη, σχετικά αυτόνομη, ικανή να ρίξει το βάρος της σαν ένας άνθρωπος στους κοινωνικούς ανταγωνισμούς⁶. Δύο μέτρα και δύο σταθμά: η εργατική τάξη μπορεί να υπάρχει καθεαυτή, η μικροαστική «τάξη» δεν μπορεί. Αν για τους μικροαστούς απαιτείται να εμφανίζονται ως κοινωνική δύναμη, με άλλα λόγια να έχουν σχετικά αυτόνομη, διακριτή παρουσία στα πεδία των κοινωνικών ανταγωνισμών για να τους απονείμει το μαρξιστικό θεωρητικό πρετ-α-πορτέ τον τίτλο της «τάξης», γιατί, άραγε, δεν θα έπρεπε να ισχύει το ίδιο για την εργατική τάξη;

Άλλη δυσκολία, που θα είχαμε να αντιμετωπίσουμε αν δεχόμασταν πως «η συγκρότηση του προλεταριάτου σε τάξη» είναι μια ατυχής διατύπωση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου: Ο Καρλ Μαρξ επανέρχεται πολλές φορές με υπαινικτικό τρόπο στην διάρκεια της ζωής του στο ίδιο «λάθος» και τελικά το διατυπώνει με μεγάλη σαφήνεια το 1871. Με μια τίμια ανάγνωση του σχετικού κειμένου⁷, μπορεί κάποιος να συμπυκνώσει αυτά που γράφει ο Μαρξ ως εξής: ***Η εργατική τάξη ορίζεται ως τάξη μόνον όταν υπάρχει ως πολιτικό κίνημα⁸, δηλαδή διεξάγει πολιτικό αγώνα για την επιβολή του ιδιαίτερου ταξικού συμφέροντός της ως γενικού κοινωνικού συμφέροντος στην σφαίρα του Κράτους. Όταν δηλαδή ανταγωνίζεται την άρχουσα τάξη για την κατάκτηση της πολιτικής ηγεμονίας.***

Εάν τώρα αποδεχόμασταν ότι όλες αυτές οι «ατυχείς» διατυπώσεις του Καρλ Μαρξ δεν αναφέρονται στην μετάβαση από την *τάξη καθεαυτή* στην *τάξη*

⁶ Οι διατυπώσεις αυτές ανήκουν στους Baudelot C., Establet R., Malemort J. (1981), *La petite bourgeoisie en France*, Maspero

⁷ Και για τους δύσπιστους, ιδού το κείμενο: (Επιστολή του Karl Marx στον Bolte, Νοέμβριος 1871): "...every movement in which the working class comes out as a class (...) is a political movement. For instance, the attempt in a particular factory or even a particular industry to force a shorter working day out of the capitalists by strikes, etc., is a purely economic movement. On the other hand the movement to force an eight-hour day, etc., law is a political movement. And in this way, out of the separate economic movements of the workers there grows up everywhere a political movement, that is to say a movement of the class, with the object of achieving its interests in a general form, in a form possessing a general social force of compulsion".

⁸ Ακόμη, στο άρθρο 7α του Καταστατικού της Πρώτης Διεθνούς, ο Μαρξ διατείνεται ότι «Στον αγώνα του ενάντια στην συλλογική εξουσία των κυρίαρχων τάξεων, το προλεταριάτο δεν μπορεί να δρά ως τάξη παρά μόνον αν συκροτηθεί αυτό το ίδιο σε ξεχωριστό πολιτικό κόμμα...»

δι' εαυτήν, αλλά εννοούν αυτό που λένε, τότε θα έπρεπε να καταλάβουμε πού οδηγεί αυτή η γραμμή σκέψης σύμφωνα με την οποία η συγκρότηση της τάξης δεν υπακούει στον αυτοματισμό των «αντικειμενικών κριτηρίων» αλλά στην πολιτική. Θα έπρεπε σ' αυτήν την περίπτωση να ξεκινήσουμε από τον παραπάνω ορισμό του Καρλ Μαρξ, στον οποίο (ορισμό) κεντρική έννοια είναι η έννοια της ηγεμονίας.

3. Ο αγώνας για την ηγεμονία συγκροτεί τις τάξεις (ή τις αποδιαιρθώνει)

Η ηγεμονία δεν αναφέρεται στην συνείδηση των υποτελών ότι οι κυρίαρχοι έχουν ιδιοτελή συμφέροντα⁹. Αναφέρεται στην ικανότητα της κυρίαρχης τάξης να πείθει¹⁰ τις υποτελείς μάζες ότι τα ιδιαίτερα, ιδιοτελή συμφέροντά της –τα οποία καθόλου δεν αποκρύπτει– είναι συμφέροντα του «έθνους», ότι ταυτίζονται με το «κοινωνικό συμφέρον», ότι διασφαλίζουν και το συμφέρον των εργαζομένων, αν όχι βραχυπρόθεσμα, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα. Όταν η ηγεμονία της αστικής τάξης είναι ισχυρή, οι εργαζόμενοι δεν κατορθώνουν να εκφράσουν τα δικά τους ταξικά συμφέροντα με συνεκτικό τρόπο και η ιδεολογική κυριαρχία της άρχουσας τάξης αποδιαιρθώνει κάθε συνεκτικό υλικό που συνενώνει τους εργαζόμενους. Ό,τι αντιλαμβάνονται «με ασύνδετο και ασυνείδητο τρόπο» και θα μπορούσε να αποτελέσει την πρώτη ύλη μιας ενιαίας ταξικής ιδεολογίας παραμένει απομονωμένο. Αυτές τις θέσεις τις οφείλουμε στον Αντόνιο Γκράμσι¹¹.

Οφείλουμε ακόμη περισσότερα στον Λουί Αλτουσέρ, όχι μόνον διότι διατύπωσε εκ νέου με πιο αυστηρό τρόπο αυτό που γνωρίζαμε ήδη από τον Γκράμσι (δηλαδή ότι η τάξη που κατέχει την εξουσία κατορθώνει να επιβάλει στους «από κάτω» την δική της ιδεολογία ως δική τους, να τους επιβάλει τις δικές της αξίες) αλλά και επειδή προχώρησε στην διαπίστωση ότι αυτή η επιβολή έχει υλική υπόσταση, μετατρέπεται σε υλική δύναμη, διότι «αποδιαιρθώνει, αναδιατάσσει, ανασυνθέτει και ενοποιεί» τις κοινωνικές πρακτικές των υποτελών μαζών πάνω στον καμβά της αστικής ιδεολογίας και ενάντια στην αυθόρμητη ιδεολογία του κόσμου της εργασί-

⁹ Σήμερα οι εργαζόμενοι δεν έχουν «έλλειμμα συνείδησης». Γνωρίζουν, όπως όλοι, ότι ο νεοφιλελευθερισμός αποδιαιρθώνει τους θεσμούς κοινωνικής αλληλεγγύης και εγκαθιδρύει το βασίλειο της ανισότητας και του ατομικισμού. Δεν είναι δύσκολο να το γνωρίζουν, διότι ποτέ άλλοτε το γυμνό συμφέρον του Κεφαλαίου δεν διεκδίκησε με τόσο θάρρος και τόσο θράσος την νομιμοποίησή του όσο στα χρόνια του νεοφιλελευθερισμού. Οι εργαζόμενοι έχουν συνείδηση της φύσης της ασκούμενης πολιτικής, αλλά αυτό δεν εμπόδισε σε τίποτα την καθυπόταξη του κόσμου της εργασίας στην κυρίαρχη πολιτική.

¹⁰ N.Poulantzas, *Pouvoir politique et classes sociales*, FM/Petite collection maspero, 1975, tome I σ.144-148 και tome II, σ. 58-65. και τα "κείμενα ιστορίας" του Karl Marx (*18^η Μπρυμαίρ, Οι ταξικοί αγώνες στην Γαλλία...*),

¹¹ Για μια σύντομη παρουσίαση της έννοιας της ηγεμονίας στον Γκράμσι βλ.στην εισαγωγή του Λουτσιάνο Γκρούπι στο Α. Γκράμσι, *Οι διανοούμενοι*, εκδόσεις Στοχαστής 1972

ας¹². Η αστική ηγεμονία, δηλαδή, διαπερνάει την καθημερινή ζωή των εργαζομένων, εγκαθιστά την κυρίαρχη ιδεολογία, όχι μόνον μέσα στο τρόπο με τον οποίο αυτοί σκέφτονται, αλλά και στα κριτήρια με τα οποία παίρνουν αποφάσεις, βιώνουν τις εμπειρίες της προσωπικής τους ζωής, «γεύονται» τα προϊόντα της κουλτούρας¹³ και της υποκουλτούρας, διευθετούν τις διαφορές τους κλπ. Η κυρίαρχη ιδεολογία γίνεται «πρακτική ιδεολογία», δηλαδή ιδέες που καθοδηγούν στάσεις και συμπεριφορές, γίνεται ηθική. Μόνον κάτω από αυτά βρίσκεται το κοίτασμα της αυθόρμητης ταξικής ιδεολογίας των εργαζομένων που απορρέει από τις υλικές συνθήκες της εργασίας τους, από την θέση τους στην παραγωγή, και εν τέλει από τα «αντικειμενικά κριτήρια» του Λένιν. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, η εξουσία δεν επιβάλλεται έξωθεν σε μια συγκροτημένη εργατική τάξη, αλλά την διαπερνάει¹⁴ και την αποδιαρθρώνει.

Το «παιχνίδι» της ηγεμονίας συμμετέχει λοιπόν στην συγκρότηση και στην αποδιάθρωση των κοινωνικών τάξεων.

Κάθε στρατόπεδο επιδιώκει την αποδιάθρωση του αντιπάλου και μεμιάς την ενοποίηση των δυνάμεων στο εσωτερικό του. Όταν ο πολιτικός αγώνας για την η-

γεμονία εγκαθιστά την κυρίαρχη ιδεολογία στους κόλπους της εργατικής τάξης και κατορθώνει να κυβερνήσει το μυαλό της και την ψυχή της, η τάξη αποδιαρθρώνεται, δεν συγκροτεί σχηματισμούς μάχης και το μόνο που απομένει είναι *οι αντικειμενικοί όροι της ανασυγκρότησής της* που είναι εγγεγραμμένοι στο DNA του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή στις υλικές συνθήκες ύπαρξης του συστήματος. **Σε αυτούς τους αντικειμενικούς όρους ανασυγκρότησης αναφέρεται τελικά ο όρος «τάξη καθεαυτή»: η τάξη καθεαυτή είναι μια εν δυνάμει τάξη.**

Η εργατική τάξη υπάρχει, λοιπόν, μόνον όταν συγκροτείται σε σχηματισμούς μάχης που αμφισβητούν την αστική ηγεμονία. Πότε συμβαίνει αυτό, για ποιο λόγο στον σχηματισμό μάχης συμμετέχει η μία ή η άλλη μερίδα των εργαζομένων, ποια από αυτές τις μερίδες αναλαμβάνει τον ρόλο της πρωτοπορίας, ποιοι είναι οι στόχοι

¹² L.Althusser (1976), *Positions*, Editions Sociales, και *Sur la philosophie* (1994), Gallimard

¹³ *Philosophie et philosophie spontanée des savants* (1967), Maspero; σελ.40-48

¹⁴ *Επίβλεψη και Τιμωρία*, εκδόσεις Ράππα

που τίθενται κλπ, είναι ζητήματα που μας τα εξηγούν οι συγκεκριμένες συνθήκες του συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού (οι οποίες εν πολλοίς είναι αντικειμενικές συνθήκες). Ας μην γελιόμαστε όμως: η ανάλυση του κοινωνικού σχηματισμού που μας τα εξηγεί αυτά, δεν πραγματοποιείται με βάση τα «αντικειμενικά κριτήρια» του Λένιν, τα οποία είναι στατικά, και τόσο γενικά που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες της συγκεκριμένης ανάλυσης.

4. Εν κατακλείδι...

...αν οι εργαζόμενες τάξεις συγκροτούνται όταν υπάρχει πολιτικό κίνημα, δηλαδή όταν διεξάγουν πολιτικό αγώνα για την επιβολή του ιδιαίτερου ταξικού συμφέροντός τους ως γενικό κοινωνικό συμφέρον και ως εκ τούτου αμφισβητούν την αστική ηγεμονία, τότε, η συγκρότηση των εργαζομένων μαζών σε τάξη εκκρεμεί και αποτελεί καθήκον των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς. Για τον λόγο αυτό, η εξωτερική σχέση που αυτές διατηρούν με τον κόσμο της εργασίας (σχέση που αποσκοπεί στην μετάγγιση συνείδησης από την υποτιθέμενη πρωτοπορία στις μάζες) θα έπρεπε να αντικατασταθεί με μια οργανική σχέση. Ποια ακριβώς θα έπρεπε να είναι αυτή, αποτελεί μια μεγάλη συζήτηση. Θα σήμαινε, πάντως, δράσεις για τον μετασχηματισμό του αισθήματος ατομικής αδικίας, που έχει σήμερα γενικευθεί στους κόλπους των εργαζομένων, σε μια κοινή αντίληψη περί συλλογικού ταξικού συμφέροντος, όχι μακρόθεν αλλά εκεί που οι εργαζόμενες μάζες εργάζονται και ζουν, θεωρητική δουλειά που συμβάλλει σε αυτόν το μετασχηματισμό, συμβολή στην συγκρότηση συλλογικών ταξικών ταυτοτήτων και στην ενεργοποίησή τους, δημιουργία συνθηκών για την ανάδειξη φυσικών πρωτοποριών στους χώρους εργασίας¹⁵. Και για να τα πετύχουμε αυτά, θα έπρεπε να μάθουμε να αναγνωρίζουμε αυτά τα οποία στην μέση της κεφαλαιοκρατικής βαρβαρότητας δεν είναι βαρβαρότητα, για να τους κάνουμε χώρο, να τους δώσουμε διάρκεια και να τα εντάξουμε σε ένα ηγεμονικό πολιτικό σχέδιο που θα θέτει σε αμφισβήτηση την αστική ηγεμονία. Θα σήμαινε, επομένως, να προφυλάξουμε όσα διαφεύγουν της λογικής του κέρδους και αποτελούν νησίδες μιας άλλης λογικής που προαναγγέλλει την κοινωνία που εμείς θέλουμε, όπου οι άνθρωποι θα είναι πάνω από τα κέρδη –έως ότου αυτά σταματήσουν να αποτελούν ρυθμιστική αρχή της κοινωνικής ζωής.

¹⁵ Η αδιαφορία των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς για τα ζητήματα αυτά φαίνεται και στο γεγονός ότι δεν διαθέτουμε ούτε μια θεωρία των κινητοποιήσεων. Βεβαίως, όσοι υπήρξαν φυσικές πρωτοπορίες στον εργασιακό τους χώρο γνωρίζουν περί τίνος πρόκειται, ωστόσο η γνώση τους είναι βιωματική και ως εκ τούτου δεν μεταφέρεται.